

Πανοραμική άποψη του ιερού της Βραυρωνίας Αρτέμιδος.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗ ΒΡΑΥΡΩΝΑ

Στα ανατολικά παράλια της Αττικής, εκεί που η πεδιάδα των Μεσογείων κατηφορίζει στο νότιο Ευβοϊκό και τα νερά της γης ενώνονται με τη θάλασσα μπροστά στα πόδια του μισοφέγγαρου λόφου, άκμασε ένα από τα πιο σημαντικά ιερά της αρχαιότητας που χάρισε το όνομά του στη μεγάλη θεά της φύσης, την Άρτεμη.

Το ιερό της Βραυρωνίας Αρτέμιδος είναι η εύφορη κοιλάδα με τις κυματιστές πλαγιές και τα χαμηλά υψώματα τριγύρω, τα άφθονα υπόγεια νερά που ποτίζουν τα αφράτα χώματα καθώς ενώνονται στον ποταμό Ερασίνο, ο οποίος στην αρχαιότητα έρρεε δίπλα στο ιερό πηγαινόντας προς τη θάλασσα και δημιουργώντας ακόμα και σήμερα στις εκβολές του πλατιά αμμουδερή γη, το έλος. Πέρα στο βάθος δυτικά επιβλέπει ο γκριζογάλανος Υμηττός.

Κέντρο του ιερού αυτού χώρου είναι ο πτυχωτός θράχος που προβάλλει στο νότιο άκρο της κοιλάδας σε σχήμα μισοφέγγαρου —ο λόφος της προϊστορικής ακρόπολης της Βραυρώνος.

Η θέση του δίπλα στη θάλασσα, στο μέσον του βαθιού κόλπου που δημιουργεί υπήνεμο λιμάνι και εξασφάλιζε σύντομη επικοινωνία με τη γειτονική Εύβοια και τα νησιά του Αιγαίου, η εύφορη πεδιάδα, το άφθονο τρεχούμενο νερό και οι προσιτές δίοδοι προς την ενδοχώρα —τα μεσόγεια— προσέφεραν όλες τις προϋποθέσεις για να κατοικήσουν άνθρωποι και να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους.

Ως πρώτοι κάτοικοι αναφέρονται οι Πελασγοί, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε πολλές περιοχές της Αττικής.

Κοιτάζοντας στο παρελθόν με κριτήριο τα σημερινά δεδομένα του φυσικού τοπίου αλλά και την ποιότητα των ευρημάτων που έφεραν στο φως οι ως τώρα ανασκαφές, μπορούμε να αναλογισθούμε μόνο την καθημερινή ζωή κατά την προϊστορική περίοδο να κυλά εξυπηρετώντας ύψιστες πνευματικές αξίες που συνοψίστηκαν στη λατρεία της Βραυρωνίας Αρτέμιδος, όπως την αναγνωρίζουμε με σαφήνεια από την κλασική εποχή.

Πρωταρχικό ρόλο έπαιξε η φυσική διαμόρφωση του τόπου αλλά και οι πρώτοι κάτοικοι με τους μύθους και τις παραδόσεις τους, που την εποχή εκείνη, τα προϊστορικά χρόνια, ήταν στενά δεμένοι με τα φυσικά γε-

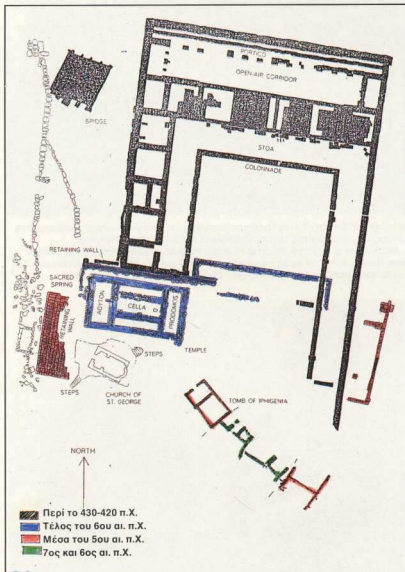
γονότα, τη ζωή στο ύπαιθρο, τη γέννηση και το θάνατο, την ωρίμανση, την ανατροφή και τη φροντίδα και γενικά την εξυπηρέτηση της ζωής σύμφωνα με τους έμφυτους φυσικούς νόμους της ίδιας της ζωής που ξε-

ρει να διακρίνει και να εκπληρώνει σύμφωνα με τις ανάγκες.

Οι παράγοντες αυτοί καθόρισαν τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες που αποδίδονται στη θηλυκή θεότητα κατά την περίοδο αυτή και εκφράζονται με τη λατρεία της μεγάλης θεάς της φύσης και της γονιμότητας.

Η ζωή στην εξοχή, η κίνηση, η γυμναστική άσκηση, η ζωηρότητα, ο χορός, η μουσική, η ζωή της γυναίκας που έβλεπαν να ξεπηδά από μέσα της άλλη ζωή, οι ασχολίες της για τη διατήρηση της οικογενειακής θαλπωρής, η γυναίκα χειροτεχνία, το γνέσιμο, η υφαντική, η ραπτική, η ανατροφή των παιδιών, η φροντίδα των ζώων και των φυτών, η περιποίηση και το σκάλισμα του κήπου, όλες αυτές οι δραστηριότητες που διατηρούσαν μια ισορροπία και αρμονία στη ζωή διαμόρφωσαν με την πάροδο των χρόνων πνευματικές αξίες οι οποίες μπορούν να ανιχνευθούν την κλασική εποχή, καθώς η άγραφη καθημερινή θρησκευτική πρακτική έχει αποτελέσει μέρος της επίσημης λατρείας, με τελετουργίες δυσερμήνευτες για τον σημερινό μελετητή της αρχαιότητας.

Έτσι θα πρέπει, με βάση τις μεταγενέστερες πληροφορίες, να ανασυνθέσουμε τη ζωή στην προϊστορική Βραυρώνα. Οι παλαιότεροι κάτοικοι της έχει διαπιστωθεί από τα ευρήματα των ανασκαφών ότι βρίσκονται εδώ από το τέλος της νεολιθικής εποχής, γύρω στο 3.500 π.Χ. Εγκαταστημένοι στο λόφο της ακρόπολης, ήταν ψαράδες και γεωργοί. Κατά την ύστερη πρωτοελλαδική και μεσοελλαδική περίοδο η περιοχή γνωρίζει ιδιαίτερη ακμή. Τα ευρήματα που έχουν φέρει στο φως δοκιμαστικές μόνον έρευνες φανερώ-

Σχέδιο. Κάτοψη του ιερού της Βραυρωνιας Αρτέμιδος.

νουν οργανωμένη κατοίκηση, διευθέτηση του καλλιεργήσιμου χώρου με αναλημματικούς τοίχους, και ανεπτυγμένη βιοτεχνία, κυρίως κεραμική. Κατά την επόμενη μυκηναϊκή περίοδο φαίνεται ότι η περιοχή είχε περισσότερους κατοίκους, όπως τουλάχιστον προκύπτει από το υστερομυκηναϊκό νεκροταφείο που έχει ανασκαφεί στον γειτονικό κωνικό λόφο Λαπούτσι, ανατολικά της ακρόπολης.

Με το τέλος της μυκηναϊκής εποχής συμπεραίνουμε ότι ο οικισμός παρακμάζει ή εγκαταλείπεται, καθώς δεν έχουν ως τώρα βρεθεί υπομυκηναϊκά ευρήματα. Οι φιλολογικές μαρτυρίες για τη Βραυρώνα και τη λειτουργία του ιερού με τη λατρεία της Αρτέμιδος είναι πολλές, προφανώς λόγω της απήχσής της. Ιδιαίτερη θέση κατέχουν ανάμεσά τους οι παλαιότερες ως τώρα, του 5ου αι. π.Χ., που προέρχονται από τον Ηρόδοτο (ιστ. VI, 137-138) και τον Ευριπίδη (*Φιγένεια εν Ταύροις*, στ. 1450 κ.ε.). Από τον Θουκυδίδη επίσης πληροφορούμεθα για τους αγροτικούς οικισμούς της Αττικής. Οι τρεις αυτές πηγές μας δίνουν το περίγραμμα της πολιτικής, ιστορικής, μυθολογικής και λατρευτικής θέσης που κατείχε το ιερό της Βραυρώνας στη κλασική εποχή.

Ήταν λοιπόν η Βραυρώνα μία από τις δώδεκα προϊστορικές πόλεις που συνενώθηκαν και απέτελεσαν την Αθήνα, όταν, σύμφωνα με την παράδοση, ο Θησέας κατήγγησε τα αγροτικά βασίλεια που υπήρχαν στην Αττική και συγκέντρωσε όλους τους ευγενείς στην Αθήνα (Θουκ. Ιστορίας Β', 15). Αυτή η συνένωση, που δημιούργησε ένα διοικητικό πυρήνα, έθεσε τις προδιαγραφές για τον μετέπειτα ηγεμονικό ρόλο της Αθήνας και τη λειτουργία της ως πόλης - κράτους.

Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί για τα γεγονότα της απαγωγής των Αθηναίων γυναικών που διαδραματίστηκαν ανάμεσα στους Πελασγούς της Λήμνου και τις Αθηναίες που βρίσκονταν στο ιερό της Βραυρώνας για τις γιορτές της θεάς. Αυτό το συμβάν, που οδήγησε αργότερα και το στρατηγό Μιλτιάδη να καταλάβει τη Λήμνο, απηχεί ίσως πα-

Τέσσερα αναστηματικά ανάγλυφα που εικονίζουν τη θεά Αρτέμιδα σε διαφορετικές σκηνές της λατρείας της και της υπόστασής της (Μουσείο Βραυρώνας). α. Μπροστά στο δωμά της δέχεται τη θυσία ταύρου. β. Καθιστή σε βράχο ακούει τους ικέτες. γ. Η Αρτεμις με τη μητέρα της Λητώ και τον αδελφό της Απόλλωνα δέχονται τους πιστούς με τις προσφορές τους. δ. Η θεά δίνει τροφή σε ζώα.

Ειδώλια κουροτρόφων (Μουσ. Βραυρώνας).

Αναθηματικός πλίνθος πίνακας με παράσταση Αρτέμιδος. 5ος αι. π.Χ. (Μουσ. Βραυρώνος).

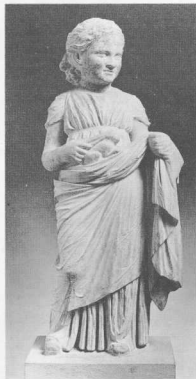
λιές φυλετικές διαφορές ανάμεσα στους Ίωνες (επήλυδες) και τους Πελασγούς (αυτόχθονες).

Τέλος ο Ευριπίδης στην τραγωδία του *Ιφιγένεια εν Ταύροις* εξιστορεί τις εμπειρίες της Ιφιγένειας στο ιερό της Αρτέμιδος στην Ταυρική και τις περιπέτειες του Ορέστη ο οποίος κινηγμένος από τις Ερινύες για το φόνο της μητέρας του έχει αναλάβει να εκτελέσει μια δύσκολη αποστολή, σύμφωνα με την υπόδειξη του Απόλλωνα από το Μαντείο των Δελφών, που θα έχει τριπλό αποτέλεσμα: α) τη θεραπεία του, β) την ανεύρεση της αδελφής του και το σμίξιμο της διαλυμένης οικογένειας, γ) τη μεταφορά του αγάλματος της Αρτέμιδας και την καθιέρωση της λατρείας της ως Ταυρόπολου στις Αλές Αραφηνίδες. Πέρα από όλα τα άλλα επιμέρους στοιχεία που περικλείει το έργο αυτό, θα πρέπει να τονίσουμε ξανά πόσο οι Αθηναίοι την εποχή αυτή επιθυμούν να θέσουν υπό την προστασία τους την παμπάλαιη λατρεία της Αρτέμιδος στην περιοχή αυτή της Αττικής αναφερόμενοι σε ένα ιερό μικρότερης ίσως αίγλης από της Βραυρώνος, το οποίο άλλωστε προϋπάρχει, αφού η Αθηνά δίνει συμβουλές στα δύο αδέρφια λέγοντας στην Ιφιγένεια:

*Κι εσύ Ιφιγένεια
στις Βραυρώνιες κατηφορίες
τις άγιες,
αυτής εδώ της θεάς, ιέρεια θα
γίνεις.
Εκεί και θα ταφείς, όταν πεθάνεις
και θα 'ρχονται ν' αφιερώνουν,
προς τιμή σου,
από τα φορέματα τα πιο καλού-
φασμένα,
που άφησαν στα σπίτια τους
εκείνες
που πέθαναν στη γέννα τους
απάνω.*

Το ιερό λοιπόν της Αρτέμιδος στη Βραυρώνα θεωρείται γνωστό και η Ιφιγένεια, ως εκπρόσωπος παλιού αριστοκρατικού γένους, θα έχει τη θέση της εκεί, συμμετέχοντας στη θεϊκότητα αυτού που εκπροσωπεί η Άρτεμις, και θα δέχεται και η ίδια τη λατρεία.

Ωστόσο η λατρεία και οι ιδιότητες που αποδίδονται στην Άρτε-

Αγαλμάτια παιδιών, ίσως άρκτων. 4ος αι. π.Χ. (Μουσ. Βραυρώνος).

μη και την Ιφιγένεια καθώς και η σχέση μεταξύ τους είναι αποτελεσματικά πολυποίκιλων διεργασιών και για να τις κατανοήσει κανείς θα πρέπει να λάβει υπόψη του, εκτός από τα ευρήματα και το μύθο με τις εκδοχές του, τον σύγχρονο ιστορικό και κοινωνικό περίγυρο.

Στη Βραυρωνία Άρτεμη εκπροσωπούνται με τον καλύτερο τρόπο όλες οι παλιές αξίες και ποιότητες της ζωής, μερικές από τις οποίες αναφέρθηκαν πιο πάνω. Είναι επομένως μια θεότητα παλαιά, η οποία όχι μόνο διατηρεί τις ιδιότητές της αλλά γι' αυτές ακριβώς τις ιδιότητες είναι ευπρόσδεκτη στην Ακρόπολη των Αθηνών τον 6ο αι. π.Χ. και αποκτά χώρο λατρείας εκεί, το λεγόμενο Βραυρώνιο. Είναι λοιπόν ευνόητο γιατί το όνομα *ιφιγένεια* ως επίθετο (η παρέχουσα ισχυρά γέννη) σχετίζεται με τις παμπάλαιες ιδιότητες της ίδιας της Αρτέμιδος, οι οποίες αργότερα απομονώθηκαν από το σύνολο και τόνισθηκαν ιδιαίτερα, με αποτέλεσμα να αποδίδονται σε διαφορετική ηρωίδα, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζουν και την ίδια τη θεά. Σ' αυτή τη διεργασία οφείλονται και οι πολλές διαφορετικές επικλήσεις της ίδιας θεότητας που συναντάμε από την κλασική εποχή και μετέπειτα. Βεβαίως η Άρτεμη, ως θεότητα του Ολύμπου, έχει τελείως δια-

φορητικά χαρακτηριστικά από αυτά που είδαμε ως τώρα. Το υπόβαθρο όμως παραμένει το ίδιο. Η έκφραση και η σχέση αλλάζει. Π.χ. η σχέση της Αρτέμιδος με τη φύση και τα ζώα, ως μέρος του όλου, τη μετατρέπουν σε *κυνγέτιδα*, η επιδειξίτητα και το ότι είναι χρυσοχέρα στη χειροτεχνία (*χρυσήλακτος*) την μεταβάλλουν σε *καλλιτοξο*. Ως ολύμπια θεότητα εμφανίζεται *μαχητική, αρρενική* και *παρθένος* με παραγνωρισμένα τα χαρίσματά της ως *γυναικας*. Στα ομηρικά έπη μάλιστα παρουσιάζεται να αποστρέφεται την ανδρική συντροφιά, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τα παλαιά πρωταρχικά χαρακτηριστικά της, αφού η οικογένεια, την οποία προστατεύει και ενισχύει με πυρήνα αρμονικής ζωής, προϋποθέτει το σύντροφο, τη σχέση ουσίας με τον άνδρα και αντίστροφα.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο χρυσός 5ος αιώνας, ο οποίος όπως λέγεται αντιπροσωπεύει με τον Παρθενώνα και τον Περικλή τις ύψιστες καλλιτεχνικές και πνευματικές αξίες που δημιούργησε ο άνθρωπος, εξομώθηκε το θεό με τον άνθρωπο και μετέτρεψε το θεικό σε ανθρώπινο, ουσιαστικά αντέστρεψε την τάξη των πραγμάτων με κριτήρια εντελώς υποκειμενικά-προσωπικά.

Έτσι καταμήθηκε ο ενιαίος χα-

Τέσσερα πλῆνα γυναίκεια κεφάλια

ρακτήρας της θεϊκής υπόστασης, οι ιδιότητες που χαρακτηρίζουν το σύνολο κατανεμήθηκαν σε περισσότερα πρόσωπα, οι πνευματικές αξίες προσωποποιήθηκαν και οι θεοί πλέον ανθρωποκλόν τον κόσμο των ανθρώπων.

Αποτέλεσμα είναι η διατάραξη της ισορροπίας ανάμεσα στο θεικό και το ανθρωπινό, που από τη φύση του περιέχει το θεικό, και η ανάπτυξη του δογματικού στοιχείου για τον καθορισμό της λειτουργίας των πραγμάτων. Ας ξαναγυρίσουμε όμως στο ιερό της Βραυρώνος κάνοντας μια σύντομη αναφορά στα μνη-

μεία και τη ζωή του χώρου από την πρωτογεωμετρική εποχή. Εδώ τα παλαιότερα ευρήματα που σχετίζονται με τη λειτουργία του ιερού ανάγονται στον 9ο αι. π.Χ. Λίγο αργότερα, τον 8ο αι. π.Χ., αρχίζει μια περίοδος ακμής για το ιερό. Αρχικά, στη βορειοδυτική απόληξη του μνηοειδούς λόφου κατασκευάζεται οικοδόμημα, πιθανόν ξύλινο ναός, πάνω στο βράχο που λαξεύτηκε ειδικά γι' αυτό το λόγο και του οποίου ένα τμήμα καταλαμβάνει το σημερινό εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου, κτισμένο εκεί τον 16ο αι.

Στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. κτίζεται ο μεγάλος πώρινος ναός, αφιερωμένος στην Αρτέμιη, δίπλα και χαμηλότερα από τον προηγούμενο, πάνω από το μέρος που αναδύει νερό από μια υπόγεια φλέβα του Ερασιούου.

θεά στα αναθηματικά ανάγλυφα του Μουσειού της Βραυρώνας. Την ίδια περίοδο, προς το τέλος του 5ου αι. π.Χ., κτίζεται το μεγάλο στωικό οικοδόμημα σε σχήμα Π που πλαισιώνει τον προς Β υπαίθριο χώρο του ναού σχηματίζοντας ορθογώνια αυλή. Η στοά των άρκτων εξυπηρετεί τις ανάγκες της λατρείας. Περιλαμβάνει δωμάτια στα οποία θρέθηκαν κίνες και τραπέζια και για το λόγο αυτό θεωρήθηκε ότι φιλοξενούσε τα παιδιά κατά τη διάρκεια της θητείας τους στο ιερό. Από ορισμένους μελετητές ταυτίζεται με τον *παρθενώνα*, ένα από τα κτήρια που αναφέρονται στις επιγραφές. Κατά μήκος του στεγασμένου διαδρόμου που βλέπει προς την αυλή υπήρχαν στημένα αναθήματα –προσφορές των πιστών στη θεά.

Η λίθινη γέφυρα που βρίσκεται ΒΔ της στοάς είναι ένα από τα παλαιότερα τεχνικά έργα της εποχής αυτής στο χώρο που συγκεντρώνονταν τα νερά του ποταμού Ερασιού προς τη ΒΑ πλευρά της στοάς.

Στον ελεύθερο χώρο μπροστά από το ναό τοποθετείται η θέση του θωμού για την προσφορά θυσιών και την τέλεση διαφόρων εκδηλώσεων σχετικών με τη λατρεία, όπως τουλάχιστον φανερώνουν οι παραστάσεις θωμού πάνω σε πήλινους κρατηρίσκους με διπλές λαβές. Οι κρατηρίσκοι αυτοί είναι χαρακτηριστικοί για τη λατρεία της Αρτέμιδος και στα άλλα δύο ιερά της στην Αττική, της Ταυροπόλου και της Μουνιχίας. Εικονίζουν σκηνές νεαρών κοριτσιών που χορεύουν ή τρέχουν γύρω από το θωμό φορώντας

αρχαϊκής και κλασικής εποχής (Μουσ. Βραυρώνος).

Εκεί κατασκευάστηκε καλοφτιαγμένο ανάλημμα, ένα είδος παρατώματος, το οποίο είχε σκοπό να ενισχύσει τη θεμελίωση του ναού και να τον προστατέψει από τα νερά.

Ο ναός, του οποίου σήμερα σώζονται τα θεμέλια, είναι δωρικός με δύο κίονες ανάμεσα σε παραστάδες, με πρόδομο και άδυτο, και έχει διαστάσεις 19,20 X 10,35 μ. Ο σήκός χωρίζεται σε τρία κλίτη.

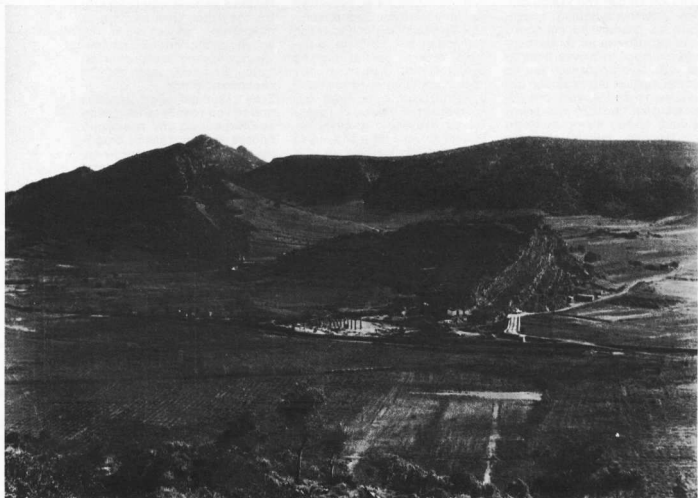
Το λατρευτικό άγαλμα της θεάς δεν σώθηκε. Η κατασκευή του αποδίδεται στον γλύπτη Πραξιτέλη, όπως συμπεραίνεται από τον τρόπο που απεικονίζεται η

Ερυθρόμορφο πνάκιο του 5ου αι. π.Χ. Εικονίζεται η Αταλάντη.

Κεφάλι τυφλής άρκτου. 4ος αι. π.Χ. (Μουσ. Βραυρώνος).

Ο λόφος της προϊστορικής ακρόπολης Βραυρώνας.

κοντούς καλούφασμένους χιτώνες ή πολλές φορές γυμνά. Οι σκηνές αυτές σχετίζονται με την *αρκτηία*, τη θητεία των νεαρών κοριτσιών στο ιερό της θεάς για ορισμένο χρονικό διάστημα, που, όπως υποστηρίζεται, αφορά το μεταβατικό στάδιο προς την ωρίμανση και τη ενηλικίωσή τους.

Αμέσως δίπλα από το χώρο του θωμού, προς Ν, υπάρχει σήμερα ένα θραχώδες εξάρμα που μοιάζει να έχει αποκοπεί από το μεγάλο πτυχωτό μνηοειδή θράχο της προϊστορικής ακρόπολης. Πίσω από αυτό το θράχο, το στενό πέρασμα, που κάποτε ήταν καλυμμένο με βράχους από τις κατολισθήσεις και δημιουργούσε σπηλαιώδες άνοιγμα, ταυτίστηκε με τον τάφο της Ιφιγένειας, το *κενήριον*. Τα παλαιότερα ευρήματα εδώ είναι στον 8ο αι. π.Χ. Αργότερα κτίστηκε εκεί μικρός ναός με είσοδο από

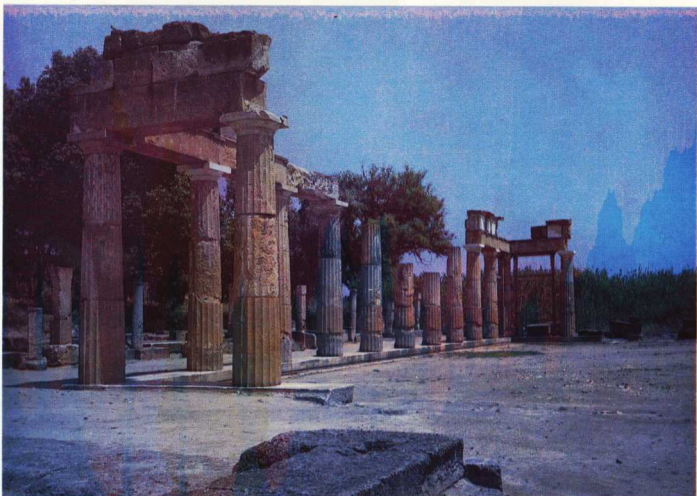
τα δυτικά, που ταυτίστηκε με το ηρώο της Ιφιγένειας.

Η κύρια εορτή και λατρεία προς τιμήν της Βραυρωνίας Αρτέμιδος συνδέεται με την άρκτο, ένα από τα ζώα που αγαπά και προστατεύει η θεά. Σύμφωνα με μια παραλλαγή του μύθου η θυσία της Ιφιγένειας πριν από την έναρξη του Τρωικού πολέμου έγινε στη Βραυρώνα και όχι στην Αυλίδα και την θέση της την ώρα της θυσίας πήρε μια αρκούδα.

Ένας άλλος μύθος που θέλει τη θεά να τιμωρεί τους κατοίκους με λοιμό επειδή είχαν σκοτώσει το αγαπημένο της ζώο συνδέει πιο άμεσα τη λατρεία εδώ με την αρκτηία. Για να εξιλεωθούν προσεφέροντο στη θεά τα κοριτσάκια των Αθηναϊκών οικογενειών, να υπηρετούν ένα διάστημα στο ιερό της μιμούμενα την άρκτο. Φορούσαν πολύπτυχο κιτρινωπό-κροκωτό χιτώνα

και ορισμένα μνηοειδές στεφάνια στα μαλλιά τους. Η μεγάλη γιορτή των Βραυρωνίων γινόταν κάθε πέντε χρόνια. Η πομπή ξεκινούσε από το Βραυρώνιο της Ακρόπολης των Αθηνών, το κτήριο που είχε ανεγερθεί εκεί προς τιμήν της Βραυρωνίας Αρτέμιδος από τον τύραννο των Αθηνών Πεισίστρατο και τους γιους του, οι οποίοι κατάγονταν από τον αρχαίο δήμο των Φιλαϊδών που τοποθετείται σε μικρή απόσταση δυτικά του ιερού. Από τον ίδιο δήμο είχαν την καταγωγή τους και άλλοι επιφανείς άνδρες της Αθηναϊκής πολιτικής ζωής όπως ο Μιλτιάδης και ο Κίμων, οι οποίοι φρόντισαν και αυτοί το τοπικό ιερό.

Το πλήθος και η ποιότητα των ευρημάτων από τις ως τώρα ανασκαφές κατατάσσει το ιερό της Βραυρωνίας Αρτέμιδος στην κατηγορία των μεγαλύτερων ιερών της αρχαιότητας. Τα

Η στοά της Βραυρώνιας.

μαρμάρινα αναθήματα, τα αγάλματα των παιδιών και τα ανάγλυφα με σκηνές από τη λατρεία της θεάς είναι οι καλύτεροι μάρτυρες της σχέσης των παιδιών και της οικογένειας με τη θεά. Παράλληλα, τα κοσμήματα, τα μικροαντικείμενα και οι ζωγραφιστές παραστάσεις πάνω στα αγγεία μάς προσφέρουν μια σαφή εικόνα των προσφορών των γυναικών στη θεά και της θέσης που αυτή κατείχε στον πλουμιστό κόσμο τους. Στα πολύτιμα αναθήματα θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και τα χρυσοποίκιλα καλούφασμένα ρούχα και υφάσματα που προσέφεραν οι γυναίκες μετά τον τοκετό. Η παράδοση θέλει την Ιφιγένεια να δέχεται τις εοθίες των γυναικών που πέθαιναν κατά τον τοκετό ενώ η Άρτεμις εκείνων που είχαν καλή γέννα. Η προφανής σχέση της Βραυρώνιας Αρτέμιδος με τα παιδιά,

τις ασχολίες της γυναίκας, την οικογενειακή ζωή και το βασίλειο της φύσης προσδίδουν στο ιερό ξεχωριστή λάμψη. Πέρα από το ότι είναι ένα θρησκευτικό κέντρο, μετατρέπεται σε χώρο εκπαίδευσης και θεραπείας, καθώς τα παιδιά που υπηρετούν τη θεά και βρίσκονται στο ιερό της σκοπό έχουν να ανατραφούν σωστά, να γνωρίσουν τα καθήκοντά τους κατά την ενηλικίωσή τους και να συμβάλουν στην αποκατάσταση και την επαναφορά της τάξης. Από αυτή την άποψη ο χαρακτήρας του ιερού είναι και θεραπευτικός.

Το πλήθος των επιγραφών που έχουν έρθει στο φως ως τώρα, τόσο στη Βραυρώνα όσο και στο Βραυρώνιο της Ακρόπολης, αναφέρουν μεταξύ των άλλων και οικοδομήματα τα οποία οι μελλοντικές ανασκαφές θα αποκαλύψουν. Το γυμνάσιο, η παλαίστρα, οι οικί, το αμφο-

λείο φυλάγονται ακόμα στα χώματα της περιοχής.

Την αποκάλυψη και ανασύσταση του ιερού της Βραυρωνίας Αρτέμιδος, η επιστήμη χρωστάει στον προικισμένο αρχαιολόγο και τότε έφορο Αρχαιοτήτων Ιωάννη Παπαδημητρίου. Χάρη στις ικανότητές του, που άφησαν τα σημάδια τους στον τόπο, έγινε δυνατή η ανασκαφή αυτού του χώρου που δεν άφησε κανένα από τα μυστικά του να προδώσει τη σημασία του. Το έργο ήταν δύσκολο γιατί στην περιοχή αναβλύζουν συνέχεια νερά. Η αναστήλωση της στοάς ζωντάνεψε το ιερό. Η συνέχιση των ανασκαφών και τα νέα ευρήματα θα αναδείξουν τον τόπο σε μοναδικό θρησκευτικό κέντρο της αρχαιότητας. Η διατήρηση του τοπίου ως φυσικού περιβάλλοντος του ιερού είναι θέμα ύψιστης σημασίας για την ιστορική αλήθεια του χώρου και τη συνάρ-

Πήλινο γυναικείο ειδώλιο της αρχαϊκής εποχής (Μουσ. Βραυρώνος).

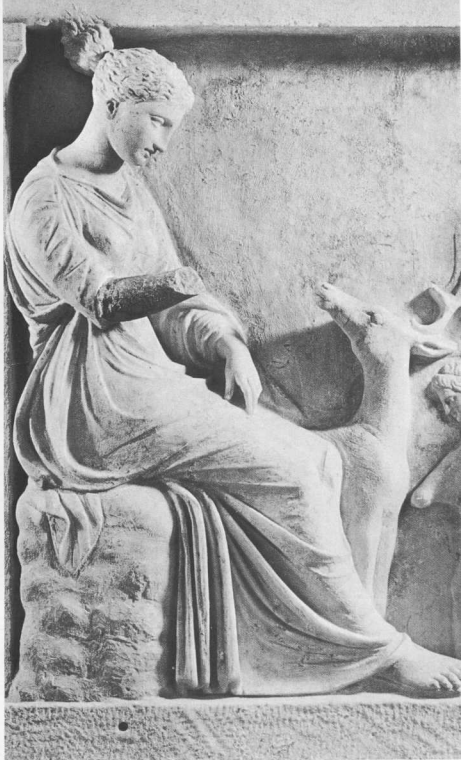
τησή του με την υπόσταση της Αρτέμιδος, της οποίας ο θεϊκός χαρακτήρας μπορεί να περιγραφεί με τα παρακάτω:

Ολάκερο το βασίλειο της φύσης ανήκε σ' αυτήν. Επιστατούσε πάνω στην ανοιξιάτικη άνθηση και τη γονιμοποίηση της γης. Βασίλευε πάνω στα στοιχεία, κυβερνούσε τον αέρα και τα νερά. Διαφέντευε τη ζωή των ζώων, μερώνοντας τ' άγρια και προστατεύοντας τα προωμένα. Με τη σειρά σαν ευεργέτρια και μοιράστρα του θανάτου, γιάτρισσα της αρρώστιας και θεά της υγείας, ήταν ακόμα κι η οδηγήτρια των ψυχών στο ταξίδι τους πέρα από τον τάφο.

The Sanctuary of Artemis at Vravron

K. Efstratiou

On the eastern coast of Attica, between the present Porto-Rafiti and Rafina, one of the most important sanctuaries of the antiquity flourished that was dedicated to the great goddess of nature, Artemis. Life at the Vravrona vicinity commences in the Neolithic Age (3.500 BC). Until the end of the Mycenaean era settlement is confined on the rocky hill — the prehistoric acropolis — towering at the south part of the valley. A cemetery, dating from the end of the Mycenaean period, has been excavated on the slopes of the neighbouring hill, called Lapoutsli. Since the Geometric years, when the first temple is erected, the sanctuary

Αρτεμις της Βραυρώνος. Ανάγλυφο του 4ου αι. π.Χ.

becomes famous. The important demos of Philalides was located at the area, a demos which supplied Athens with renowned politicians and military. During Peisistratos' tyranny in the sixth century BC Athens, an edifice with a stoa, the so-called Vravroneion, was erected next to the Chalkotheke and dedicated to Artemis Vravronia.

In the fifth century BC the sanctuary reached its climax. The poros, Doric temple was built, the bride was constructed and the stoa was erected in which the so-called «arktoi» (=bears) were staying. The site has been related to the sacrifice of Iphigenia, which took

place before the departure of the Greek fleet for the Trojan war. The young offsprings of the Athenian families used to perform here the Arctocia ritual by imitating bears.

The archaeological finds from the excavations conducted there by the most gifted archaeologist Ioannis Papademetriou are very rich and witness the cult of the great prehistoric goddess Artemis. Gold-woven dresses, jewelry, mirrors, vases, statuettes and other offerings are dedicated to the goddess Artemis as well as to her priestess Iphigenia who, according to a myth, has been buried here.